

Карпов В.В.

СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ В БАЛАКЛАВІ

Балаклава – невелике містечко на південному березі Херсонського півострова, нині адміністративний район м. Севастополя. Глибоко в берег врізана невелика, але глибока і гарно захищена Балаклавська бухта. Упродовж 2500-річної історії вигідне географічне положення Балаклавської бухти приваблювало скіфів, які володіли бухтою ще до н.е., греків, генуезців, а у XV ст. – татар. Після приєднання Криму до Росії у Балаклаву були поселені греки із архіпелагу, що воювали на стороні росіян проти Турції. Вони склали особливий грецький батальйон, який був скасований у 1859 році. У Балаклавській бухті не раз відстоювались і ремонтувались кораблі союзної англо-французької ескадри, які штурмували Севастополь під час Східної (Кримської) війни 1854-1856 роках, а на її берегах був влаштований складський пункт англійського десантного корпусу.

У військовій історії Балаклави відомі Балаклавський морський бій, який відбувся 23 червня 1723 року, бойове зіткнення між російськими та англо-турецькими військами 13 жовтня 1854 року під час Кримської війни.

За часів радянської влади Балаклава була військово-морською базою Чорноморського флоту, тут була розташована 155-а бригада підводних човнів. По-

воєнні військові потреби зумовили будівництво у бухті Балаклави заводу з ремонту підводних човнів, яке розпочалося в 1957 року, а завершилось у 1961 році. Проект мав кодову назву "Об'єкт № 825 ГТС". Заводські приміщення було видобано в скелі, що має назву "Таврос" і взято в залізобетон. Завод мав ремонтувати підводні човни 613 і 633 проєктів. Комбінований підземний водний канал давав змогу розміщувати тут до 7 підводних човнів. Глибина каналу сягає до 8 м, ширина – від 6 до 24, висота арки каналу – 20 м. Загальна площа всіх приміщень і ходів близько 8 тис. м, площа водної поверхні сягає 3 тис. м². Довжина каналу 506 м, довжина доку – 100 м, потерни – 300 м. Зі сторони бухти вхід в штольню перекривався плавучим батопортом, який піддувався повітрям і спливав. Для виходу у відкрите море існував канал. Обидва виходи в штольню були майстерно замасковані маскувальними сітками і скальними породами. Підземний завод і вся його інфраструктура дозволяли автономно здійснювати ремонт і обслуговування підводних човнів, а також забезпечували укриття у штольні декількох тисяч чоловік від ядерного удару потужністю до 100 тис. кілотон. Найвища точка скального ґрунту над підземним заводом складає 126 м. Найбільший діаметр штольні – 22 м. Своє значення завод почав втрачати із переозброєнням флоту і отриманням на озброєння підводних човнів нових проєктів, більших за розміром від попередніх.

Завод працював до 1993 року, а у 1994 році підземний комплекс виведено з експлуатації. У 1995 році із Балаклавської бухти було виведено останній підводний човен Чорноморського флоту і завод повністю перейшов під юрисдикцію України. У березні 1995 року при розділі майна Чорноморського флоту завод був переданий органам місцевої влади, а у 2000 році Військово-морським силам Збройних сил України у ліквідному стані. Залишились тільки підземні приміщення без обладнання та комунікацій. До 2003 року у Балаклавській бухті дислокувалися підрозділи Військово-морських Сил України.

8 років тунелями, де раніше гули агрегати, гуляв вітер. Однак питання про використання фондів колишнього заводу було актуальним. Найбільше підійшла ідея музифікації того, що залишилося. Міністерство оборони України вирішило створити тут військово-морський музейний комплекс, який отримав назву "Балаклава". Це збіглося з рішенням Президента України про створення у Севастополі державного військово-морського музею.

Таким чином, військово-морський музейний комплекс "Балаклава" був створений у відповідності до Розпорядження Президента України від 26.07.2000 року № 279/2002-рп "Про відзначення 10-ї річниці Військово-Морських Сил Збройних Сил України" та Наказу Державного секретаря Міністерства оборони України від 30.12.2002 року № 5 "Про створення філії Центрального музею Збройних Сил України – Військово-Морського музейного комплексу "Балаклава".

Музей розташовано на фондах підземного заводу по ремонту підводних човнів та арсеналу мінно-торпедного озброєння. Музею також надано ряд будівель та споруд, а також причал на березі Балаклавської бухти. Завод і арсенал – це єдиний комплекс. Підземний арсенал мінно-торпедного озброєння з ядерними бойовими частинами примикає до каналу заводу. В каналі могли проводитися роботи із розгрузки торпед та міно-торпед як з підводного човна, так і погру-

зки їх на човен. Завданням арсеналу було прийом, збереження та проведення регламентних робіт ядерної зброї. Загальна площа арсеналу складає до 3000 м. кв. підземних приміщень. Арсенал має окремий вихід до Балаклавської бухти.

Музейний комплекс створюється силами Центрального музею Збройних Сил України як його філія. Сама штольня, як об'єкт військової інфраструктури часів "холодної війни", виявилася такою привабливою для відпочивальників, що кількість відвідувачів, бажаючих оглянути музей, постійно збільшується, і іноді сягає до 1 тис. чоловік на день, хоча створення тематичних експозицій ще не завершено.

Тематичні експозиції музею висвітлюють військово-морську історію України в хронологічному порядку. Знайде своє відображення історія заснування та розвитку Балаклави, надводного та підводного флотів у контексті його загальносвітового контексту, сучасних Військово-Морських Сил України, берегової охорони, морської піхоти як складників військово-морської стратегії. Зараз в штольні, де зберігалася зброя, створена експозиція, де розміщено історичне та сучасне військово-морське озброєння.

Архітектурно-художнє рішення експозиції музейного комплексу задумане так, щоб зберегти образ підземної споруди, її таємничість. Так, відстань між частинами експозиційного комплексу слабо освітлена, чим зберігається відчуття саме підземного простору. Будуть відновлені цехи функціональної перевірки торпед, їх оформлення нагадуватиме елементи підводного човна.

Слід було б у водному каналі розташувати підводний човен відповідного для цієї споруди класу. Та поки такого немає, відвідувачі мають можливість оглянути споруду музейного комплексу на катері, пересуваючись по внутрішньому каналу, або у складі екскурсійної групи у супроводі екскурсовода.

Відвідування філії ЦМЗСУ – Військово-морського музейного комплексу „Балаклава" за 2005 рік склало 27 542 чоловік, з них 3 577 військовослужбовців. Проведено 1 680 екскурсій, в тому числі 200 для військовослужбовців. За оплату музей відвідало 19561 чоловіки, 7981 – безкоштовно. Від реалізації вхідних квитків отримано коштів на загальну суму 1 3 629 грн. 11 коп.

Використання унікального об'єкта військово-морської фортифікації – підземних штолень і створення на їх основі військово-морського музейного комплексу слугуватиме патріотичному вихованню молоді й розвитку історичного туризму.